

Az életre kelt módszertan, avagy a performativitás pedagógiája

„Hallgatóinkat nem válthatjuk le. Nem találunk helyettük másikat, felelősséggel tartozunk értük, ha már felvételt nyertek. Meg kell kísérlni bevonni őket diskurzusunkba közös diskurzusteret kialakítva velük.”

Bevezető gondolatok

V Gilbert Edit *Az irodalomoktatás módszertanához a felsőoktatásban* című, 12 fejezetből álló elektronikus tankönyve 2015-ben jelent meg. A Pécsi Tudományegyetem alapításának 650. évfordulója emlékének szentelt munka alcíme *Részvétel, gyakorlat, performativitás, társadalmi aktivitás és hasznosuló elmélet az alkalmazott irodalomtudományban*.

A kiadvány mind a mai napig hiánypótlónak számít. A képzés tárgyalt egyetemi és főiskolai szintjein zajló irodalomoktatás módszertanáról és egyáltalán lehetőségeiről ugyanis vajmi kevés szó esik a magyar (nyelvű) tudományos-akadémiai közéletben és közbeszédben. A nemzetköziben nem kevésbé. Viszont kimondottan indokolt és egyben elvárható lenne ez a diskurzustípus a digitális eszközök és az internet térhódításának, a kurrens médiaforradalomnak a korában, amikor az irodalomoktatás minden szinten egyre kifejezettebb mértékben tapasztalható, gyakran krízishelyzeteket okozó kihívásokkal, akadályokkal szembesül, hiszen szubkulturális jellegűvé vált. A felsőoktatás módszertana „létező, de alig érzékelhető”.

Az a helyzet állt elő, hogy majdan a közoktatásban és egyéb területeken tevékenykedő magyar szakosok a munkájukhoz, vagyis az irodalomoktatáshoz, továbbá a magas szintű szövegalkotó és -értő tevékenységekhez szükséges ismeretanyag elsajátításának és készségek megszerzésének, illetve fejlesztésének intézményes

keretek között zajló folyamata (oktatás) módszertanilag kevésbé reflektált és strukturált. Jó esetben ezt a hiányt, illetve semlegesebb szóhasználattal élve: állapotot az egyetemi oktatók autonómiájuknak megfelelően az adott diszciplináris keretek között, saját habitusukat, a curriculumot és a szakmaiság ismerveit egyaránt figyelembe véve ellensúlyozhatják. A tanári karizma, személyiség, továbbá elköteleződés és felelősségvállalás szintén sokat nyom a latba. Az eredmény lehet biztató, kecsegtető, sőt, akár remek is, ez azonban egy-egy konkrét szak, illetve intézmény esetében szükségszerűen nem csupán egyéni, hanem kollektív hozzáállás, elkötelezettség és munka eredménye, vagyis a kollegialitás kollektív mintáztatának dinamikus nyomait és hatásait viseli magán. Eközben pedig mindenképpen számolni kell az intézményes keretek statikusságával, kényelmességével, a hektikus társadalmi-technikai változásokkal szemben gyakran tanúsított ellenállásával, esetleg közönyével. Nem véletlenül értekezik a szerző a felsőoktatás intézményes működésmódjából és tehetetlenségéből eredő zárványairól, továbbá a különböző közoktatásbeli-szociokulturális háttérből érkező, egymástól esetenként markánsan eltérő előtűdást felmutató hallgatók nyomán keletkező heterogén hallgatói csoportoknak megfelelő differenciálás igényéről. Ez utóbbi szükségszerűségét a bolognai felsőoktatási rendszer által, intézmények, szakok, diszciplinák és országok között egyaránt lehetővé tett hallgatói mobilitás

elterjedtsége, népszerűsége, vagyis „az egyéni tanulási utak” gyakorisága szintén indokolja.

Miként az a kötet címéből is kitetszik, Gilbert munkája a felsőoktatásbeli irodalomtanításnak nem univerzális, annak minden részletére, részkérdésére kiterjedő metodológiáját nyújtja. Sokkal inkább olvasható és olvasandó a könyv az eddigi ismereteinkhez való építő jellegű, konstruktív hozzászólások, megjegyzések gazdag gyűjteményeként, amely számos, egyetemi szövegfeldolgozás és -írás, továbbá szerkesztés és lektorálás alkalmával hasznosítható ötletet, pedagógiai-oktatói „trükköt” tartalmaz. Minde mögött a szerzőnek a hallgatókat partneri, kollegiális-dialogikus viszonyban kezelő, őket minduntalan egyetemi és azon túli, szakmai jellegű (közös) aktivitásra, együtt-gondolkodásra, együtt-cselekvésre sarkalló oktatói ars poeticája húzódik meg. Hitvallása a következőképpen foglalható össze: együtt-gondolkozni az irodalmi szövegek fölött a hallgatókkal, elmélkedni és vitatkozni velük olvasás közben és után, konferenciát, kulturális-művészeti rendezvényt szervezni velük, illetve segítségükkel, aktív hozzájárulásukkal, ám mindezt úgy tenni, hogy mindennek tétje és ennek megfelelő izgalma, valós tartalma, továbbá a mindennapi életben, gyakorlatban és a munkaerőpiacon (is) hasznosítható, kézzelfogható, profitra váltható tapasztalati hozadéka, eredménye legyen.

A kötet a bölcsészképzés, pontosabban fogalmazva, az irodalmárok és irodalomtanárok képzésének társadalmi hasznosságának, hasznosíthatóságának lehetőségeit és bizonyítékait mutatja be a gyakorlat szempontjából: „a bölcsészet gyakorlati értelméről” gondolkozik, „támogató hozzászólás [ez] a társadalmiasítás gyakorlatához, némi elméleti alapvetéssel”. A praxishoz idomuló, illetve azt a legteljesebb mértékben megcélzó módszertani meglátások háttérében annak sürgető felismerése áll, hogy „látszanunk kell, igazolni létünket, kapcsolatba lépni a társadalommal, párbeszédet folytatni vele: megmutatkozni és közvetlenül hatni, hasznosulni”. Ennek

Miként az a kötet címéből is kitetszik, Gilbert munkája a felsőoktatásbeli irodalomtanításnak nem univerzális, annak minden részletére, részkérdésére kiterjedő metodológiáját nyújtja. Sokkal inkább olvasható és olvasandó a könyv az eddigi ismereteinkhez való építő jellegű, konstruktív hozzászólások, megjegyzések gazdag gyűjteményeként, amely számos, egyetemi szövegfeldolgozás és -írás, továbbá szerkesztés és lektorálás alkalmával hasznosítható ötletet, pedagógiai-oktatói „trükköt” tartalmaz. Hitvallása a következőképpen foglalható össze: együtt-gondolkozni az irodalmi szövegek fölött a hallgatókkal, elmélkedni és vitatkozni velük olvasás közben és után, konferenciát, kulturális-művészeti rendezvényt szervezni velük, illetve segítségükkel, aktív hozzájárulásukkal, ám mindezt úgy tenni, hogy mindennek tétje és ennek megfelelő izgalma, valós tartalma, továbbá a mindennapi életben, gyakorlatban és a munkaerőpiacon (is) hasznosítható, kézzelfogható, profitra váltható tapasztalati hozadéka, eredménye legyen.

megfelelően a kötetben olvasható módszertani elemek és elképzelések kivétel nélkül a gyakorlatban már kipróbáltak, hasznosítottak, vagyis „tesztelték”.

Performativitás és esemény

„csak az élményben fogant tudásnyom maradandó”

A kötet kulcsszavai, -fogalmai a magától értetődő diszciplináris meghatározottságon túl a performativitás és az esemény jelenség- és jelentésmezijéből származnak, miközben folyamatos mozgásban, átrendeződésben vannak, hiszen konkrét és ennek megfelelően megismételhetetlen és azoktól elválaszthatatlan szituációkban tűnnek fel.

A kiadvány kiemelkedő jelentőségű második fejezete a performatív egyetem ideáját tárgyalja. A könyv fentebb említett, a szerző által önreflexív formában szerényen kezelt, ám valójában igazán nagy horderejű elméleti alapvetése ebben a fejezetben történik meg, „a performativitást egyedivé avat[ó]” „egyidejűség, az éppen akkor történés, az ottlét, a jelenidejűség egyszerűsége, váratlansága, kiszámíthatatlansága” fontosságának, meghatározó jelentőségének hangsúlyozásával.

Az említett jellemvonások optimális esetben az irodalmi szövegek olvasásakor, befogadásakor, egyéni és kollektív formában zajló értelmezésekor, az interpretációk vita- és egyéb helyzetekben, például konferenciákon történő ütköztetések, megmértetések, egymáshoz való közelítések egyaránt tapasztalhatók. A társművészeti alkotásokhoz kapcsolódó hasonló alkalmak, sőt, maga a kulturális élet eseményei, ha nem is azonos, de mindenképpen hasonló – tágabb értelemben vett – kommunikációs mintázatokat mutatnak fel. Eseményszerűségről, megismételhetetlen egyediségről tanúskodnak. Miként a szerző fogalmaz: „A performativitás színházi modellje társadalmi kommunikációvá tágul, amely az oktatás, az iskola bizonyos progresszív vonulatainak is nyelvéné válik; a bevonó, megérintő, felismertető, életre nyíló pedagógiai alakzatok leírására alkalmas vezérlő elvként funkcionálhat.”

Gilbert Edit a performatív, a hallgatókat és az oktatókat egyaránt magas fokú aktivitásra, teremtő dinamizmusra sarkalló

egyetem eszméjének megvilágításakor Jacques Derridának a pécsi univerzitáson tett 2000. szeptemberi látogatását, díszdoktorrá avatását, illetve az azt követő, a gondolkodó tiszteletére rendezett tudományos tanácskozást idézi fel. Eközben pedig emlékeztet rá, hogy a feltétel nélküli, „a gondolatszabadság, a kritika, a reflexió helyeként” működő, integratív jellegű, vagyis „nem feltétlenül a fizikai és intézményes értelemben vett” performatív egyetem eszméjét Stanford és Frankfurt után Pécsset is meghírdették.

A kifejezés természetesen nem (csupán) a francia filozófustól, hanem egyúttal Erika Fischer-Lichte *A performativitás esztétikája* című munkájából származik. Ez utóbbi szöveg a színházi előadás működésmódjára, temporális jellegzetességeire, illékonyágára, megismételhetetlen egyszerűségére összpontosítva határozza meg sajátos esztétikáját, egyúttal ki is szélesítve annak jelentéstartományát, a kulturális kommunikáció egyéb típusaira és eseteire is vonatkoztatva azt. Miként Gilbert fogalmaz: „a performativitás az eseményszerű, a megcselekvő, megtevő aspektus prioritása az állítóval, kijelentővel szemben, a gyakorlati az elmélettel, a spekulatív a létrejövővel.” Ennek köszönhetően örvend egyre nagyobb népszerűségnek többek között a drámapedagógia és a művészet-, illetve a biblioterápia: „A szó is tett, cselekvés. Tétje, súlya van, éget, a diktatúrák félnek is tőle kellőképpen. A szó értelmezése – művön belül és kívül: a műről folytatott beszédben is nyomatékos, jelentőségteli aktus. Az iskola, az egyetem és más színterek is élnek a művészi szó performatív erejével, s ettől az érintéstől és érintettségétől több közünk lehet a környező világhoz. Cselekedve, engedve hatni magunkra, amit tanulunk, olvasunk. Részessülve belőle, a művészet és gondolkodás által megváltozva, megváltoztatva [...]”

Módszertani alapelvek és elemek

Gilbert Edit módszertani alapelveit az alap-, a mester és a doktori képzés szintjén egyaránt a hallgatók és az oktató(k) közötti kölcsönösség, aktív-konstruktív részvétel, gyakorlatiasság, interaktivitás, dialogicitás és performativitás jellemzi. Ez jut kifejezésre az irodalmi szövegkorpuszból származó tudástartalmak átadási-közvetítési folyamatában, továbbá az írás- és olvasáskészség fejlesztését célzó tevékenységek esetében, nem beszélve a rendezvény szervezés különböző, gyakorlati jártasságokat és (irodalom)elméleti, továbbá tudományos ismereteket egyaránt előfeltételező, illetve mindazt szükségessé tevő teendőiről. Ez utóbbiakra remek példa a *Kultúroltás* rendezvénysorozat, azt ugyanis jelentős mértékben a hallgatók szervezik, s többféle módon, formálisan és informálisan egyaránt részt vesznek benne.

A kötet az elméleti részeknél és a gyakorlatoknál is törekszik az iskolatípusok szerinti differenciálásra, s szorgalmazza a felsőoktatási, középiskolai és általános iskolai szint együttes és kölcsönös figyelembevételét a közös cél érdekében.

Az írás és olvasás készségének fejlesztésére a szerző külön hangsúlyt fektet, hiszen a különböző, szisztematikusan felépített, megtervezett és időről időre ismétlődő gyakorlatok által megszerezhető ezen kompetenciákra „valóságos társadalmi igény van”, ily módon is alátámasztható és erősíthető a bölcseszettársadalmi hasznosága, illetve létjogosultsága. Az írásképzés fejlesztésére számos, a gyakorlatban már általa is kipróbált eljárást ismertet. Ezek közül érdemes kiemelni a hallgatók által írt szövegek kollektív formában, gyakorlatokon, illetve szemináriumokon zajló javítási munkálatait, a szükséges korrekciók körébe utalva nem csupán a helyesírási, nyelvhelyességi, mondatszerkesztési, stilisztikai, de a tipográfiai és a grafikai jellegűek is. Ily módon a digitális írástudás fejlesztése is lehetővé válik. Kitüntetett figyelmet érdemel továbbá a tankönyvben ismertett lektori, az egyes szövegek rövidítésében,

vagyis lényegkiemelésében kifejezésre jutó gyakorlat. A tankönyv – a szóbeli kifejezőkészséget erősítő – a szabad előadások megtartásának hallgatókkal való gyakoroltatását szintén szorgalmazza.

A doktori (PhD) képzés esetében a szerző külön hangsúlyt fektet Mihail Bahtyin dialogicitás- és Michel Foucault hatalmidiskurzus-elméletének reflektált használatára a szóbeli, illetve a konferencia-előadások elemzése alkalmával.

Gilbert Edit módszertanának, elektronikus tankönyvének szövege saját magára is vonatkoztatja a különböző szinteken

A szerző által ismertetett irodalomtanítási felsőoktatási módszertant, annak teljes arculatát és egyes elemeit egyaránt a magyar szakosok képzésére dolgozta ki az elmúlt évtizedekben, lévén ő is ezen a területen dolgozik. Érintettsége, személyes bevonódása a magas szintű felelősségvállalásában és a tapasztalatok gyakorlati jellegében egyaránt kifejezésre jut. A tankönyvben bemutatott metodológiai koncepció azonban azokon a területeken is eredménnyel alkalmazható, amelyek esetében az irodalomtanítás a curriculumnak bármennyire is fontos, meghatározó, de mégis csupán egyetlen szegletét alkotja. Ilyen terület többek között a tanító- és óvóképző, továbbá a kommunikáció szak.

és területeken dolgozó tanároktól, illetve magyar szakosoktól elvárt alapelveket és kommunikációs nyelvi vonásokat. Értethető, a szakzsargon mellőző, a szükséges szakkifejezéseket minden alkalommal pontosan, közérthető módon és stílusban meghatározó értelmiségi diskurzusként áll az olvasó elé. Nagyrészt ez biztosítja olvashatóságát. Érdekesítő és gondolatébresztő, kritikai gondolkodásra sarkalló kiadvány. Az egyes fejezetek a gyakorlatban, vagyis a tanításban megvalósítható feladatokat, továbbá a kapcsolódó szakirodalom fontosabb tételeit is tartalmazzák. A fejezetek a könnyebb és hatékonyabb olvashatóság, áttekinthetőség és tájékozódás érdekében kulcsszavakat is magukban foglalnak. A könyv külön érdekessége, hogy változatlan formában közli E. Szabó László *A hiba nem az ön gyermekében van* című, az *Élet és Irodalom*ban 2011-ben megjelent, a neten már nem elérhető cikkét.

A szerző által ismertetett irodalomtanítási felsőoktatási módszertant, annak teljes arculatát és egyes elemeit egyaránt a magyar szakosok képzésére dolgozta ki az elmúlt évtizedekben, lévén ő is ezen a területen dolgozik. Érintettsége, személyes

bevonódása a magas szintű felelősségvállalásában és a tapasztalatok gyakorlati jellegében egyaránt kifejezésre jut. A tankönyvben bemutatott metodológiai koncepció azonban azokon a területeken is eredménnyel alkalmazható, amelyek esetében az irodalomtanítás a curriculumnak bármennyire is fontos, meghatározó, de mégis csupán egyetlen szegletét alkotja. Ilyen terület többek között a tanító- és óvóképző, továbbá a kommunikáció szak.

A fentieket figyelembe véve Gilbert Edit elektronikus tankönyvét az irodalomtanítás, a felsőoktatás módszertana, egyáltalán az oktatásmódszertan iránt érdeklődők egyaránt haszonnal forgathatják.

V. Gilbert Edit (2015): *Az irodalomoktatás módszertanához a felsőoktatásban. Részvétel, gyakorlat, performativitás, társadalmi aktivitás és hasznosuló elmélet az alkalmazott irodalomtudományban*. Pécs (elektronikus tankönyv). <http://polc.ttk.pte.hu/tamop-4.1.2.b.2-13/1-2013-0014/1/>

Beke Ottó

Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű
Tanítóképző Kar, Szabadka

Irodalom

Fischer-Lichte, E. (2009). *A performativitás esztétikája*. Budapest: Balassi Kiadó.

Orbán Jolán (2009, szerk.). *Jacques Derrida szakmai hitvallása (Jacques Derrida, A szakma jövője, avagy*

a feltétel nélküli egyetem, Előadás és konferencia). Veszprém: Iskolakultúra.

E. Szabó László (2011): *A hiba nem az ön gyermekében van. Élet és Irodalom, LV(42)*, október 21.